

Tal & Språk

Nr 4 2017

Si eller så, det är frågan

Arbetslaget som "kan"
neuropsykiatrisk funk-
tionsvariation

Tips och tankar för en
tillgänglig och inklu-
derande julavslutning

Obligatorisk
NPF-utbildning från
och med 2018

Den betydelsefulla
läsningen

Åtta frågor till
Anna Båve Schultz

Tal & Språkpriset 2017

Svensk Intresseförening
för Tal & Språk sits.nu

Tal & Språk nr 4/2017

Tidskrift för Svensk Intresseförening

för Tal & Språk

ISSN 1650-4445

Grafisk form

MittKompetens AB, Härnösand

Tryck

Hemströms Tryckeri, Härnösand

För prenumeration på Tal & Språk

vänligen kontakta:

SITS

c/o MittKompetens AB

Nattviksgatan 6

871 45 Härnösand

sits@mittkompetens.se

Ansvarig utgivare

Sofia Norrman

Innehåll

Tal & Språk 4/2017

	Sida
Si eller så, det är frågan.....	3
Arbetslaget som "kan" neuropsykiatrisk funktionsvariation.....	4
Tips och tankar för en tillgänglig och inkluderande julavslutning	8
Obligatorisk NPF-utbildning från och med 2018.....	10
Den betydelsefulla läsningen	14
Åtta frågor till Anna Båve Schultz	18
Tal & Språkpriset 2017	21

sid 4

sid 8

Foto: Josefin Strang

sid 10

Foto: Johan Schiff

sid 14

sid 18

Si eller så, det är frågan ...

Vad har jag för åsikt egentligen? Är det svart eller vitt? Rätt eller fel? Bra eller dåligt? Vad tycker jag? Inte så enkelt när man väl börjar fundera. De flesta saker vi upplever och gör och beslut vi måste fatta har flera sidor. Vi måste ta ställning till vad som väger tyngst och utgå från det. Ibland är det principer och värderingar som får avgöra. Ibland är det känslor och ork som styr vad vi tycker. Blir glaset halvtomt eller halvtomt? Ta det här med julen till exempel. Är det en plågsamt stressig tid där allt ska hända på samma gång, eller är det en härlig, stämningsfull högtid, som skänker ljus och glädje? Olika dagar tänker jag olika kring detta. Det beror nog på hur piggt jag är.

Kongressen – en himla massa jobb i förväg som gör att man är alldeles färdig när det är dags. Men oj, så roligt! Och så mycket energi det ger. I år hade vi fantastiska föreläsare som höll en jämn och god kvalitet och jag tror att vi var många som kände att vi lärde mycket som vi kunde använda redan på måndagen när vi kom tillbaka till jobbet. Jag vill passa på att skicka ett stort tack till alla som var med och bidrog på olika sätt: styrelse och redaktion och inte minst Kristina och Greger Lockner från vår kongressbyrå som jobbade inför, under och efter kongressen. Tack till föreläsare som fyllde på oss, utställare som gav tips och inspiration, deltagare som med sin medverkan skänkte hela tillställningen vetgirighet, intresse och stämning. Jag tycker att vi gör om det nästa år också!

Så kommer nästa fråga. Ska vi ha en pappers- eller webb-baserad tidning? Det är ju härligt att sitta och bläddra i en tidskrift. Krypa upp i en skön fåtölj i lugn och ro. Men ack så praktiskt att kunna plocka fram de matnyttiga artiklarna var man än är från datorn. Och tänk så många fler läsare vi då skulle kunna nå – och så många fler personer som skulle kunna lära sig mer om tal, språk och kommunikation. Det är ju faktiskt det som är syftet med föreningen. Läs mer om

Foto: Privat

Sofia Norrman

hur vi har tänkt oss Tal & Språk 2018 längre fram i tidskriften.

Ibland vet man inte om man tar rätt eller fel beslut. Man måste pröva sig fram, helt enkelt. Det är väl bra att man väger för och emot, tittar på både den ena och andra sidan av myntet. Men till slut måste man bestämma sig.

I styrelsen måste vi snart börja ta nya beslut, inför kongressen den 12–13 oktober 2018. Jag antar att jag får vara glad över att det inte är värre frågeställningar eller dilemman jag ställs inför än dem jag nämnt ovan. Det handlar ju verkligen inte om pest eller kolera utan har snarare karaktären av ”kära besvär”. I-landsproblem kan man nog också kalla dem. Men huvudbry kan de absolut skapa och kanske en och annan diskussion.

Jag önskar er hur som helst ett härligt 2018.

Vi ses!

Sofia Norrman

Arbetslaget som ”kan” neuro-psykiatrisk funktionsvariation

Polhemskolan i Lund är en av Sveriges största gymnasieskolor. Nästan 2 500 elever får sin gymnasieutbildning här. Fyrtioåtta av dessa elever har valt att läsa samhällsvetenskapsprogrammet i en lugnare takt och i ett mindre format än det ordinarie programmet. Gemensamt för eleverna på det förstärkta samhällsvetenskapsprogrammet (SA4) är att de alla har någon neuropsykiatrisk funktionsvariation.

Jag, Karin Wisti, är specialpedagog och förstelärare på Polhemskolan. I mitt uppdrag på SA4 arbetar jag nära arbetslag och elevhälsa för att tillsammans verka för en tillgänglig lärmiljö. Nära samarbete med lärare, elevassistenter och kollegorna i elevhälsan är en förutsättning för att kunna arbeta förebyggande och hälsofrämjande. Minst lika viktigt är det att som specialpedagog ha ett nära samarbete med skolledaren – för mig blir det extra tydligt i mitt uppdrag som förstelärare med fokus på elevhälsofrämjande skolutveckling; vi är mitt i en process där vi arbetar för att elevhälsan och arbetslagen på Polhemskolan ska närma sig varandra och ha ett tätare samarbete än tidigare. Vi vill lägga fokus på elevhälsans viktiga uppdrag att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål.

Att inte behöva misslyckas innan åtgärder sätts in – proaktiv pedagogik

Det är ganska vanligt att ungdomar med neuropsykiatriska funktionsvariationer behöver mer tid än de ordinarie tre åren för att läsa 2 500 gymnasiepoäng – det finns många exempel på hur skolor förlänger utbildningen genom att lägga till ett fjärde år efter att eleven har ”misslyckats”. Det fjärde året bygger då på att eleven relativt självständigt förväntas läsa ett antal kurser med olika klasser. En sådan lösning stäl-

ler höga krav på en elev med nedsatta exekutiva funktioner och risken är stor att energin framför allt går åt till att navigera i skolvardagen snarare än till kunskapsutveckling.

För att arbeta förebyggande och hälsofrämjande har Polhemskolan valt att på SA4 förlänga utbildningen redan från början – gymnasieprogrammets 2 500 poäng är jämt fördelade över fyra år för att ge en lugnare studietakt och en tydligt strukturerad studieplan i en liten klass bestående av tolv elever. På schemat finns, utöver de ordinarie lektionerna, ett antal positioner med ”studietid” då eleverna får stöd i skolarbetet av elevassistenter och pedagoger. Målet är att allt skolarbete görs i skolan och att hemläxor undviks. Varför är detta viktigt? Det handlar om att träna upp förmågan att hushålla med sin energi. En hälsosam balans mellan skola/arbete och fritid är grunden för att orka med vardagens alla utmaningar. Detta gäller alla människor, inte bara ungdomar med funktionsvariationer. Skoldagarna är relativt korta: lektionerna börjar klockan 9 och slutar runt klockan 15. För de elever som vill finns möjlighet att äta frukost på skolan. Förhoppningen är att fler elever märker vilken skillnad det gör för välmåendet och koncentrationsförmågan att man äter frukost. Många av ungdomarna har vant sig vid att hoppa över frukosten. Tyvärr är det också många som har slutat äta lunch i grundskolan eftersom skolmatsalar ofta är bullriga miljöer som stjälar alltför mycket energi. Därför finns det möjlighet att äta lunch i den egna matsalen på SA4. Ett antal elever har också egen veckomatse-del – framför allt ungdomar med autism behöver ibland anpassningar av kosten för att kunna äta i skolan varje dag. En av elevassistenterna har särskilt ansvar för lunchen och samarbetar med elevhälsan för att möjliggöra att alla elever kan äta lunch i skolan varje dag.

Karin Wisti

Det fysiska rummet för lärande

SA4:s lokaler är centralt placerade på den stora gymnasieskolan. Placeringen ger möjlighet att möta många elevers behov, både de elever som behöver en lugn och förutsägbar skolmiljö med egen ingång och de elever som mår bra av att byta miljö och ingå i ett större sammanhang. Eleverna har nära till bibliotek, stor matsal, elevkafé och andra allmänna utrymmen på skolan. Utgångspunkten är alltid att eleverna kan vara med i aktiviteter som arrangeras på den stora skolan utifrån frågan: vilket stöd behöver du för att kunna vara delaktig?

Eleverna har hemklassrum och egna studieplatser med avgränsande skärmar för att öka möjligheten att fokusera på skolarbetet. Många är mycket perceptionskänsliga – det finns alltid möjlighet att använda hörselkåpor och keps för att avskärma yttre intryck så mycket som möjligt. Lektionsplaneringen skrivs på tavlan inför varje lektion för att skapa förutsägbarhet och begriplighet. Målet är att alla elever ska vara med i klassrummet hela lektionerna men det finns gruppum i anslutning till alla klassrum för dem som behöver gå ifrån en stund. Det är förstås en ständig balans mellan anpassning och utmaning: att programmet är högskoleförberedande präglar verksamheten i stor utsträckning. En del av uppdraget är att förbereda ungdomarna inför studier på högskola och universitet – alltså måste eleverna träna sig på att lyssna på föreläsningar, att vara med andra i klassrummet, att hitta sätt att fokusera på sitt eget trots att det finns andra människor runt omkring. Vidare läggs stor vikt vid att träna upp förmågan att ta

emot feedback och arbeta vidare, att kunna komplettera och förbättra för att uppfylla kunskapskraven – att arbeta formativt tillsammans med lärare och assistenter. För elever som behöver mycket stöd för att klara studierna blir det avgörande att få möjlighet att träna upp sin förmåga att formulera sitt stödbehov.

Undervisningen i möte med neuro-psykiatriska funktionsvariationer

Hur fungerar då själva undervisningen? Verksamheten bygger på ett kontinuerligt tvärprofessionellt samarbete runt varje klass. Teamen består av lärare, elevassistenter och specialpedagog som träffas varje vecka för att diskutera pedagogisk planering och elevernas studiesituation. Två elevassistenter arbetar i varje klass – de finns som stöd för alla elever i klassen, ingen elev har en egen assistent. Elevassistenterna arbetar i klassen hela dagarna och har ett nära samarbete med lärarna för att kunna vara ett stöd i skolarbetet. Specialpedagogen är en länk till elevhälso teamet dit såväl lärare som elevassistenter kommer för att lyfta ärenden och belysa situationer från flera olika perspektiv. Det lilla formatet med täta möten ger möjlighet att omgående göra förändringar och prova sig fram med eleverna. Behövs en ny placering i klassrummet? Anteckningsstöd under en period? Möjlighet att göra prov muntligt? Elevassistenternas ständiga närvaro och observationer gör att lärare och elevhälso personal snabbt kan fånga upp, anpassa, förändra och förstärka med målet att göra lärmiljön så tillgänglig som möjligt.

Elevperspektivet på vad som behövs för att prestera utifrån sin faktiska förmåga

Viktor, som går sitt sista år på SA4, fick diagnosen ADD i åttan:

– Mitt problem är att orka en hel skoldag. Jag får ofta stort energitapp efter lunch. Det handlar om att jag hela tiden lär mig metoder för att hantera vardagen. Inom mig är energinivån otroligt hög, utåt märks det nog inte så mycket.

Han vill betona att samhällsprogrammet kräver hårt arbete av eleven även om det finns mycket stöd.

– Du måste vara beredd på att det är skola. Själva skolarbetet måste du göra själv, även om det finns många som kan stötta dig.

I samtal med lärare och specialpedagog ges möjlighet för eleverna att utforska det egna stödbehovet med målet att kunna föra sin egen talan när det är dags för vidare studier eller arbete. Från och med årskurs 2 kan eleverna läsa valbara kurser med övriga elever på skolan. Det innebär möjlighet att läsa i stora grupper i ordinarie tempo två gånger i veckan. Ofta är den valbara kursen en kurs som bygger på ett starkt intresse: japanska och kinesiska är populära val där motivationen är stor.

Eleverna på SA4 har ofta klarat grundskolan genom att plugga hemma med en förälder tre-fyra timmar varje eftermiddag efter skoldagens slut. Det är vanligt att mammor varit sjuk-skrivna eller jobbat deltid för att ”klara skolan” för ungdomen. En sådan lösning är varken hållbar eller hälsosam i längden. Familjer med neuropsykiatriska funktionsvariationer behöver lägga sin energi på andra saker än på att hänga med i skolan på fritiden! Dessutom är det viktigt inför elevernas framtida studier på högskola och universitet att de successivt börja öva upp sin självständighet och sina studiestrategier. Förstärkningen på SA4 gör att skolan har möjlighet att ta detta ansvar fullt ut.

Samarbete och kollegialt lärande

När denna artikel skrivs är lärarna fullt upptagna med att skriva omdömen och förbereda höstterminens utvecklingssamtal. SA4:s lilla format möjliggör att de lärare som vill kan samarbeta

med specialpedagogen när de formulerar omdömen och förbereder samtalen – utgångspunkten är ett salutogent förhållningssätt där fokus riktas mot det som fungerar. För att utvecklingssamtalen ska hålla hög kvalitet och fungera som en av byggstenarna i det formativa arbetet förbereds samtalen i team med lärare, assistenter och specialpedagoger. Det är ovanligt att specialpedagoger i gymnasieskolan har möjlighet att arbeta så nära lärare och elever som på SA4. Det är angeläget för personalen att vara en del av det kollegiala lärandet och samarbetet på ”storskolan” Polhem. Den ingår i skolans ämneslag och grupper för kollegialt lärande och arbetar för att dela med sig av metoder, anpassningar och förhållningssätt i arbetet med elever med neuropsykiatriska funktionsvariationer. Både lärare och specialpedagog har ansvarat för seminarier på utvecklingsdagar, några leder samtalsgrupper och tar emot lärarstuderande och specialpedagogstudenter. Det är förstås stor skillnad på att undervisa i en liten grupp i samarbete med två elevassistenter och att vara ansvarig för undervisningen i en grupp med 30 elever. Men många anpassningar handlar om struktur, tydlighet och förutsägbarhet i undervisningen – det som är bra för elever med funktionsvariationer är oftast bra för alla elever. En likvärdig utbildning innebär inte nödvändigtvis att utbildningen ska se likadan ut för alla. Olika vägar kan leda till samma mål. För en del elever är SA4 rätt väg för att känna sig trygg, inkluderad och accepterad under sin skoltid. ●

Karin Wisti, specialpedagog och förstelärare, gymnasieskolan Polhemskolan, Lund

Tips och tankar för en tillgänglig och inkluderande julavslutning

Snart jullov! Eleverna ser slutet på terminen. De ser de här sista dagarna framför sig. Men inte alla. En del klarar inte det. Det händer så mycket i slutet på terminen, som lucia, prov, avslutning och mycket mer. Det blir rörigt

och svårt. De här avslutningstipsen gäller många elever, inte bara elever med ADHD, Aspergers, eller andra diagnoser. Många barn och unga är stressade och oroliga.

Extra viktigt är att tänka till kring elever med omfattande frånvaro eller som är hemmasittande. De behöver få ett bra avslut som bäddar för en nystart nästa termin. Avslutning i alla är a, nog så viktigt är att planera så att skolan fungerar för alla elever i januari.

1. Förutsägbarhet. Givetvis ska all information om julavslutningen ut i god tid. Gärna med bilder på de platser där ni ska vara – skolans aula, skolgården, kyrkan eller var det nu är. Om ni var där förra året togs det säkert foton som ni kan använda i år.

2. Klarspråk och användbar information. Se till att få med svar på alla frågeorden. De går i varandra och det är bara bra, då får vi med det vi glömt på ett ställe på ett annat:

När. Datum, när man går/åker dit, när det börjar, hålltider och när det slutar.

Vad. Programmet med tider, eventuell samling innan, med mera.

Vem/vilka. Vilka talar och uppträder, vilka sitter med vem, med vilken lärare, vem går/åker de dit med.

Hur. Hur åker vi dit, hur åker vi hem, förväntas alla göra något (sjunga, bilda ringar, gå fram och hämta diplom ...).

Varför. För att fira att alla kämpat väl under terminen och nu är det lov!

Vad händer sedan. Är det slut, går vi tillbaka till skolan eller vad ska hända?

3. Hjälp att få koll. Det behövs lite extra information för en del. Bistå dem med länkar, bilder, video, ljudfil. De som känner oro behöver detaljerad information för att inget överraskande ska hända. Även överaktiva behöver veta mycket för att veta hur länge de ska bita ihop utan att studsa, peta på någon eller helt enkelt börja springa runt. Samma sak gäller dem som har koncentrationssvårigheter. Eller diabetes, för att veta om lunchen är annan tid.

4. Begränsa intrycken. Vissa elever behöver hjälp med att skärma av. Kan er klass få sitta längst bak, stå i ena änden av skolgården, sitta längst ut på raden? Ja, det bästa är ju att fråga eleven vad som skulle underlätta. Att sortera information är svårt för många: de högsensitiva, de med ADHD eller svårighet inom autismspektrum och många fler.

5. Reträttplats. Några behöver veta att det finns en nödlösning eller en reträttplats om det blir övermätigt. Vem säger de till, vart går de, ska de sätta på musik i sin mobil eller börja spela ett spel eller bara blunda eller gå därifrån?

6. Ta hjälp. Inkludera familjen, föräldrar/vårdnadshavare, de vet mycket om sina barns behov.

Aggie Öhman

Bjud in dem till samtal eller varför inte till avslutningen om det underlättar för eleven ?

7. Alternativ avslutning. Några kommer inte att komma till avslutningen. De tycker att det är för rörigt, för långsamt, för många intryck eller att det inte är något att fira. Vi känner nog alla någon sådan elev. Kan vår sista lektion med eleverna och den här eleven göras till något extra? En liten miniavslutning så att även den här eleven får ett avslut på terminen och en start på julen? Bjud på saft och pepparkaka? Se på film? Eller bara skriva stort att det är sista lektionen och önska alla ett underbart lov och god jul, för en del vill bara att allt ska vara som vanligt ...

8. Hemmasittande elever. Vi behöver använda all vår kreativitet (och ta hjälp!) för att få till en avslutning i någon form för elever som har problematisk skolfrånvaro. Att komma och fika med oss kanske, så att vi får möjlighet att visa att hen hör hemma i skolan och är saknad. Avsluta terminen med att ni planerar för en bra start nästa termin. Åk hem med en hälsning från dig, favoritläraren, kamraterna. För vissa kanske ett besök hemma av några favoritlärare och kompisar kan vara aktuellt. Tala med eleven, förmodligen bäst med text via Snapchat, Messenger, Skype eller sms. Går inte det, tala med föräldrarna.

9. Viktigast är att vi talar med den det berör – eleven! Låt oss tänka till och gå alla olika funktionsvariationer till mötes. För att alla ska få ett bra avslut, förebygga frånvaro, uppgivenhet och hemmasittande inför nästa termin.

Låt oss tänka till för en fröjdefull jul! ●

Faktaruta

- Prestationsprinsen verkar för psykisk hälsa och social hållbarhet för barn och unga, speciellt vid hög skolfrånvaro och hemmasittande.
- Vi stöttar verksamheter att utveckla sitt arbete i dessa frågor genom att utreda och leda förändringsarbete.
- Prestationsprinsen är också en blogg och vi anordnar föräldrakvällar.
- Vi ger föreläsningar och utbildningar om problematisk skolfrånvaro. Spana in vårt utbud våren 2018, till exempel tre temadagar som kan genomföras var för sig eller användas som en sammanhållen utbildning. Fokus är att ge deltagarna ett strukturerat arbetssätt med fokus på bland annat kartläggning och uppföljning.
- Aggie Öhman är författare till en rad debattartiklar och rapporten Skolans tomma stolar, framtagen med stöd av Stiftelsen Idéer för livet (2016). I den indikerar kommunernas svar att 70 000 elever i åk 4–9 hade en total frånvaro över 10 procent, av dem cirka 18 000 över 20 procent.

Kontakt:

prestationsprinsen.se

info@prestationsprinsen.se

Prestationsprinsen

Obligatorisk NPF-utbildning från och med 2018

Regeringen fortsätter att verkställa nya beslut i hopp om att förbättra elevers lärande och skolresultat. Den här gången är det speciallärare och specialpedagogutbildningen som fått ändrade direktiv.

I mitten av november meddelade utbildningsminister Gustav Fridolin att utbildning kring neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, som ADHD och Aspergers syndrom, blir obligatorisk för alla studenter på speciallärar- och specialpedagogutbildningarna. Kravet införs från och med hösten 2018, och regeringens ambition är att alla lärarutbildningar i framtiden ska innehålla kunskap om neuropsykiatriska svårigheter.

En till två elever i en klass uppskattas ha någon form av neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och flera studier har visat på att det finns ett stort behov av ökad kompetens inom området hos personal i skola och förskola.

Neuropsykiatriska svårigheter – komplext och vanligt

Bakgrunden till förslaget är den utredning som professor Anders Gustavsson tillsammans med sakkunniga arbetat fram sedan 2014 (U2014/01259/SAM). Uppdraget initierades av dåvarande utbildningsminister Jan Björklund. I de enkäter och intervjuer som gjordes i samband med utredningen framkom flera viktiga aspekter av problematiken. De som svarade tryckte särskilt på vikten av att speciallärare och specialpedagoger ska ha kunskap om komplexiteten när det gäller neuropsykiatriska svårigheter. Det poängterades också att det inte går att tala om en typ av neuropsykiatriska svårigheter utan att det snarare är en kombination av olikartade svårigheter. Bland annat hänvisades det flera till studier som visar att det är vanligt med överlappning mellan språk-, läs- och skrivsvårigheter och neuropsykiatriska svårigheter.

Något som skolchefer och experter vid olika lärosäten poängterade är att nya kompetensbehov i skolan inte kan mötas med hur många specialiseringar som helst. Det är inte möjligt att anställa speciallärare med sex eller sju olika specialiseringar.

I dag ges speciallärarexamen med följande specialiseringar:

- språk-, skriv- och läsutveckling
- matematikutveckling
- dövhet eller hörselskada
- synskada grav språkstörning
- utvecklingsstörning.

Någon motsvarande specialisering finns inte för specialpedagogexamen. Specialpedagogerna får en relativt bred kompetens i sin utbildning.

Kompetensen ska breddas och fördjupas

Under tidig vår publicerades promemorian som utifrån den genomförda undersökningen lade fram förslag till ändringarna i examensbeskrivningarna. Ändringarna motiverades med att de neuropsykiatriska svårigheterna är vanliga i skolan och att de ofta förekommer tillsammans med de andra funktionsnedsättningar som ingår i specialiseringarna. Syftet med att NPF-utbildning blir obligatorisk för speciallärar- och specialpedagoger är att samtliga studenter ska få kunskap om neuropsykiatriska svårigheter samt kunna tillämpa kunskaperna i olika lärmiljöer.

Hur mottogs förslaget?

Så gott som samtliga remissinstanser tillstyrkte förslaget. Flera ansåg dock att avsaknaden av kunskaper inte bara gäller innehållet i utbildningen för speciallärare och specialpedagoger utan också för lärarutbildningen som helhet. Så påpekade exempelvis Skolinspektionen att det är viktigt med kunskap avseende neuropsykiatriska

Gustav Fridolin

svårigheter även hos övrig personal på skolan och att examensmålen för lärarutbildningen kan komma att behöva ses över när det gäller neuropsykiatriska svårigheter hos barn och elever.

Läraryrket tycks ha utredningen hade en viss slagsida mot medicinsk forskning och befarar att de nya examensmålen innebär att kunskapen blir alltför akademisk med svag yrkeskoppling. De hade gärna sett att man betonade den pedagogiska kompetensen mer. Riksförbundet Attention, som länge har arbetat med påverkansarbete för att skapa den här förändringen, var nöjt med att regeringen så tydligt uttryckt att det här ska ses som ett första steg till att alla lärarutbildningar i framtiden innehåller kunskap om neuropsykiatriska svårigheter.

I en debattartikel i *Dagens Samhälle* gick ett antal logopeders samman och ansåg att även grundläggande kunskap om språkstörning ska ingå i utbildningen. Att kunskaperna om hur man undervisar och bemöter elever som har språkstörning i skolan behöver öka. I artikeln påpekas också att logopederna bör vara en självklar profession i skolan jämte speciallärare och specialpedagoger.

Är det inte didaktiken det viktiga?

I det material som samlades in under undersökningen angav många av de tillfrågade att det finns ett stort behov av en didaktisk kompetens inom området, till exempel undervisningsstrategier och kunskap om vilka konsekvenser neuropsykiatriska svårigheter har för inlärningen.

Tänk om man tillåter sig att spetsa till frågan om didaktisk kompetens genom att påstå att det är det som allt handlar om? Tänk om lösningen är en kompetent didaktiker som är kunnig i sitt ämne och har en förmåga att möta olika elevers sätt att lära och anpassa sin undervisning utifrån det – oavsett funktionsnedsättning? De kategoriseringar som beskrivs i diagnosmanualerna ger inte många ledtrådar när det gäller att planera och anpassa undervisningen i de specifika ämnena. Att arbeta visualiserande i matematikundervisningen skiljer sig från att göra det när man lär ut historia eller på idrottslektion.

Diagnoser överlappar varandra och varje individ har sin egen unika uppsättning av förhållanden, som antingen kan stötta eller stjälpa i lärandesituationen. Frågan är om det är så mycket vunnet på att vi ställer diagnoser mot varandra i en prioriteringsordning? Låt oss fokusera på didaktiken och det viktiga lärandet. Det är ett fint engagemang som logopederna visar men jag skulle bli minst lika glad om de nästa gång debatterar om vikten av obligatorisk pedagogikundervisning i logopedutbildningen. ●

Annelie Westlund

Tack alla medlemmar, prenumeranter, annonsörer och företag för året som gått. Bilderna är från vår lyckade kongress på Sheraton Hotel med drygt 200 deltagare, fantastiska föreläsare och utställande företag.

Den betydelsefulla läsningen

Att läsa är bland det roligaste jag vet. Jag läser gärna och mycket. Mitt intresse för litteraturen försöker jag överföra till mina elever. När jag möter dem på hösten i första svenskkursen på gymnasiet får eleverna reflektera över sin läsning. Vad läser de? Vilken bok är den bästa de läst? Varför anser de att man ska läsa?

Rätt snart blir det tydligt att få delar mitt läs- och litteraturintresse. För många av dem är det där med läsning svårt. Visst, de kan läsa en text men det är inte alltid de förstår texten på djupet och ibland kan deras förförståelse göra att de missförstår det de läser. Det är mycket tråkigt men dessvärre sant. Många av dem – och här ska tilläggas att jag de senaste åren endast undervisat rena killgrupper i svenska på yrkesgymnasium – hinner inte läsa textremsan på tv:n, alltså de läser långsammare än 115 ord/minut.

Här skulle man kunna ge upp. De börjar ju bli vuxna. Men jag tänker att det är precis tvärtom. Det är nu man får kavla upp ärmarna och tänka, i år ska jag göra underverk. För även om mina elever inte ser sig som läsare är de alla eniga om att läsning är viktigt. Man måste kunna läsa för att förstå omvärlden men också för att fungera i det samhälle vi lever i. En av eleverna sa så här häromdagen: ”Om man inte kan läsa, kan man inte hänga med. Man hamnar efter i nästan allt för vi använder skrift till nästan allt ... ja för att varna, uppmana, hjälpa och förmedla.” Så är det ju. Läsa det behöver man kunna. Det kan vi nog alla vara överens om.

Under 2015 gavs skriften *Med läsning som mål*. Om metoder och forskning på det läsfrämjande området, ut av Kulturrådet. I denna skrift betonas läsningen. Daglig läsning för barn påverkar barns språk positivt. Det berikar deras ordförråd, det utvecklar deras uttrycksförmåga, det skapar läslust och en ökad läsförmåga. Ju mer du läser, desto bättre blir du på att läsa. Och när du läser bättre läser du gärna mer. Samtidigt kan man se den motsatta utvecklingen. Ju svårare du har för att läsa, desto mindre läser du. Det gör

i sin tur att du hamnar efter i din läsning. Inom forskning kallas det för Matteus-effekten och ses som en förklaring till de successivt ökade klyftor som finns mellan ”goda” läsare och ”mindre goda” läsare. För att bli en god läsare behöver du läsflyt. Du behöver träna läsning dag ut och dag in. Det finns inga genvägar. Läsforskaren Ingvar Lundberg brukade tala om 5 000 timmar för att nå ett läsflyt. Om man tänker att man i skolan läser en timme om dagen under läsårets 178 skoldagar inser man snart att det behövs många läsår om man som elev ska nå hit. De elever som inte når upp till ett gott läsflyt tappar även i ordförråd. Ett barn som läser eller blir läst för sig under sina första 17 år har ett ordförråd som består av 50 000–70 000 ord medan motsvarande siffra för ett barn som inte läser och inte blir läst för är 15 000–17 000 ord. Det är stor skillnad.

De elever som jag möter hamnar ofta inom kategorin ”mindre goda” läsare. Inget problem, tänker jag. Den kategorin ska vi snart komma bort från. Hur då, kanske du tänker. Jag, som lärare, kan göra det genom att visa hur man läser en text, vilka strategier man tar till om man fastnar i läsningen och hur texten kan kopplas samman med vår omvärld men också med oss själva. Jag kan göra det genom att hitta litteratur som är på elevernas nivå och som kan fånga deras intresse. Den amerikanska litteraturforskaren Rita Felski menar att det finns fyra aspekter av läsning som engagerar; igenkänning, förtrollning, kunskap och chock. Karin Taube, som forskat i barns och ungas läsning, menar att många pojkar har lättare för att läsa böcker där huvudpersonen är av manligt kön.

Om man kombinerar Felskis och Taubes forskning har man en bra utgångspunkt för att hitta litteratur som kan passa de pojkar som ser sig som ”mindre goda” läsare. Ett exempel är novellen *Början* av Gun-Britt Sundström. Jag kan också stötta mina elever genom att avsätta mycket tid till läsning. För ska man bli en god läsare måste man läsa. Någon genväg finns inte. Jag kan låta klassrummet bli en oas där läsningen blir gemensam och där samtalet om det man läst

Jenny Edvardsson

får lov att ta stor plats. Att samtalet och interaktionen är central för att stimulera läsning är något som bland andra professor Linda Gambrell för fram i sin forskning. Inte minst tänker jag att detta är viktigt för de elever som ser sig som ”mindre goda” läsare. Genom att få lyssna och ta del av andras tankar och idéer kan de få hjälp med att förstå texten. Och genom att sätta ord på sina tankar utvecklas det egna språket. Genom läsningen, åtminstone den skönlitterära, får eleverna även möjlighet att gå in i andra roller, byta perspektiv och förflytta sig i tid och rum. Detta kan bidra till att eleverna utvecklar en empatisk förmåga, en förmåga som gör att man kan leva sig in i andra människors liv.

Jag tänker alltså att skolan har ett stort ansvar när det gäller läsning, inte minst utifrån likvärdighetsperspektivet. Men jag tänker också att jag som vuxen har ett stort ansvar. Barn och unga gör inte som vi säger utan snarare som vi gör. Och vill vi att de ska läsa får vi helt enkelt själva läsa. Som förälder kan man hjälpa sina barn med läsningen. Man kan göra det genom att vara en läsande förebild men också genom att erbjuda barnen böcker av alla de slag. Här kan biblioteken vara en guldgruva. Vet man inte själv vilka böcker som kan passa finns det alltid bibliotekarierna att fråga. Väl på biblioteket kan man låna hem mängder med böcker. Och väl hemma ser man till att böckerna placeras på ett bord, gärna där alla passerar flera gånger per dag. Böckerna syns och blir till ögongodis. När barnen går förbi fastnar blicken på ett omslag, boken plockas upp och bläddras i. Steget till att sedan läsa en rad eller två är inte långt. Som förälder kan man även försöka få till en stunds högläsning med sina barn. En stund där man tillsammans ger sig in i en bok, skapar en vi-känsla och en möjlighet till samtal och reflektion. Den där stunden är guld värd. Och när barnen börjar knäcka läskoden kan man sitta med dem. Kanske läsa tillsammans med dem. Vartannat ord-läsning brukar vara uppskattat när läsningen till en början känns lite trevande och tung.

När jag frågar mina elever om deras föräldrar läste för dem när de var små verkar det vara få förunnat. Kanske är det så att de inte riktigt minns eller så är det något de inte vill berätta. Men för en del var det nog så. Föräldrarna läste inte för dem. Läsrörelsen i samarbete med Juni-

backen gjorde en undersökning år 2012 och i den framkom det att cirka 70 procent av de tillfrågade småbarnsföräldrarna aldrig eller sällan läste för sina barn.

Det är dock aldrig för sent. Även näst intill vuxna barn kan uppskatta att få lyssna på högläsning. Det märker jag i mitt klassrum. För några veckor sedan läste jag högt ur Christina Lindströms Jack (2016). Eleverna fick möta Jack när han får syn på Freja. Hon med det blonda håret, den stickade mössan och den alldeles för stora näsan. De två får ögonkontakt och därefter är sig ingenting likt. Under min högläsning var det knäpptyst i klassrummet. Jag kunde höra en knappnål falla. I tisdags förra veckan, när eleverna skulle få fundera över sin egen läsning, avrundades lektionen med hjälp av Fröken Rosén från Ellen Mattsons Poetens liv (1999). Fröken Rosén menar att svenskämnet är det absolut viktigaste i skolan och att hennes roll som lärare är att visa eleverna vägen till ett språk. *”Ni ska lära er använda ert språk, begriper ni det, för den som inte kan läsa och skriva och tala kan inte heller tänka [...] För den som inte kan sitt eget språk kan ingenting”* (sidan 29). Denna vecka har eleverna fått stifta bekantskap med gymnasiekillen Johan i Niklas Krogs spänningsroman Ingenmansland (2016).

Just det där med att kunna läsa och förstå är så centralt. För mig är det en demokratisk rättighet och därför kämpar jag varje dag för att ge mina elever de allra bästa förutsättningarna för att bli goda läsare. Jag kan inte göra allt men jag kan göra något. Genom att aktivt arbeta med läsning ser jag att mina elever utvecklas. De erövrar språket och de erövrar texten. Deras ordförråd förbättras, likaså uttrycksförmågan, läsförmågan och läshastigheten. En ökad läslust och ett ökat intresse för litteraturen kan jag också skönja. När eleverna känner att de kan läsa en text, förstå den och även samtala om den, blir det lättare och roligare att ge sig i kast med en ny text. Det är med andra ord aldrig för sent att ge läsningen utrymme. Tänk på det! Och glöm inte bort att vara en läsande förebild. ●

Jenny Edvardsson, gymnasielärare i svenska och historia, förstelärare i svenska, språkutveckling och IKT, författare och föreläsare (artikeln är tidigare publicerad i några dagstidningar).

Efterlängtat bok med konkreta tips:

**SPRÅK
LEK**

På väg in i språket

En viktig uppgift för förskolan är att guida små barn in i språket. Förutsättningarna är olika. Några barn behöver mer stöd än andra. Författarna, Charlotte Lynch och Julia Kidd, är båda logopedier i en hörsel- och språkförskola i England och har lång praktisk erfarenhet av barn i behov av extra stöd för sin språkutveckling. Boken är full av konkreta tips och kopieringsunderlag — perfekt för dig som handleder personal och/eller föräldrar! Anpassad till svenska av Astrid Frylmark. Layout och illustrationer Pia Niemi.

Aktiviteterna i boken kan genomföras hemma eller i förskolan, i barnets vanliga vardag med saker som ändå finns till hands. Ömsesidighet i samtal och att lära genom lek betonas.

Varje kapitel inleds med en kort introduktion om syfte och mål med aktiviteterna i avsnittet. Kapitlen avslutas med en anteckningsmall där man kan sammanfatta hur det har gått och dokumentera barnets framsteg. Första kapitlet handlar om förspråkliga förmågor. Därefter finns avsnitt om språk och lek, ljud och lyssnande, att göra ljud och ord samt om det viktiga minnet. Det finns också allmänt skrivna kopieringsunderlag om språk och lek som passar på anslagstavlan eller kan delas ut till föräldrar vid nybesök.

- **Vårens kurser i egen regi hålls i Uppsala. Se www.ordaf.se**
- **På väg in i språket (ny)** - praktiskt inriktad kurs om den förspråkliga och tidiga språkutvecklingen
- **Hela språket - hela tiden** - om hur man arbetar med språkets olika delar i praktiken
- **Språklig kartläggning F-6** - om att zooma in på vad som är problemet och vad som behöver göras
- **CELF-4-kurs** för special- och talpedagoger via www.pearsonassessment.se

Logoped Astrid Frylmarks
noggrant utvalda material för
elever med språkstörning.

Läs om språkutveckling på
www.spraklek.se samt på
[Facebook/spraklek](https://www.facebook.com/spraklek).
Twitter: [AstridFrylmark](https://twitter.com/AstridFrylmark)

Böcker och material i webbutiken

www.ordaf.se

Åtta frågor till Anna Båve Schultz

Anna är 31 år och har en språkstörning. Hon föreläser om hur det var att växa upp och ha en språkstörning, och om hur hennes liv ser ut idag. Anna har också en egen hemsida där hon berättar om språkstörning, ger tips och svarar på frågor och där man kan kontakta henne om man vill att hon ska komma och föreläsa. Vi på tidskriften Tal & Språk ställde några frågor till Anna.

Hur var din skolgång?

Jag gick i språkförskola som liten, men sen har jag gått i vanliga skolor. I lågstadiet använde de Montessorimetoden, det gillade jag eftersom det inte gick att jämföra sig med andra. Ingen frågade vilket kapitel man kommit till i boken. Senare under skoltiden kände jag mig alltid efter. Jag kände mig precis som den där killen med språkstörning som tyckte att det var som att han åkte trehjulning när alla andra körde sportbil. Man jobbar jättemycket i skolan, men ligger ändå alltid efter.

Det var jobbigt i mellan- och högstadiet. Jag var mobbad och kände mig utanför, och jag fick inte så bra hjälp av lärarna. De förstod inte riktigt vad det innebar att ha en språkstörning, och det fanns inte så mycket hjälpmedel på den tiden, som till exempel appar. Ibland fick jag gå ifrån klassen för att få stödundervisning. Det var med blandade känslor jag gjorde det. Ibland var det skönt att slippa det stökiga klassrummet, men ofta kände jag mig ännu mer utanför när jag gick iväg alldeles själv. Om vi var fler som gick samtidigt så var det inte lika mycket fokus bara på mig, men oftast var det bara jag.

Mobbingen berodde nog på att de andra var avundsjuka på att jag fick hjälp ibland. Några lärare tyckte att vi skulle sätta oss ner tillsammans och prata om vad en språkstörning är för något, men de andra eleverna förstod inte. Många lärare förstod inte heller och det var inte lätt för mig att förklara.

Anna Båve Schultz

Efter att jag gått ut gymnasiet gick jag på två olika folkhögskolor. På den första gick det inte så bra, den enda hjälpen jag fick var förstorad text på datorn. På den andra folkhögskolan hade lärarna mer erfarenhet och jag fick ett jättebra stöd.

Beskriv det som var bäst i skolan.

Språkförskolan och den sista folkhögskolan var bäst. På den folkhögskolan fick jag hjälp med Rydaholmsmetoden för att träna avkodning, vilket var bra. Och jag fick en dator med olika hjälpmedelsprogram på, bl.a. rättstavningsprogram. Jag är också glad över att lärarna där försökte utmana mig på en lagom nivå.

Beskriv det som var sämst i skolan.

Jag var väldigt osäker under skoltiden, och kände mig ofta dålig. Lärarna ville lära mig saker, men ingen frågade hur jag mådde. Jag hade svårt att förklara för dem, och de hade svårt att förstå mig, det var svårt med kontakten från båda hållen. Det var som om de ville trycka in kunskapen, men om man har en språkstörning behöver man andas in kunskapen, inte trycka in

den. Ingen förstod hur dåligt jag mådde. I åttan eller nian skar jag mig, och efter det fick jag gå på ett samtal tillsammans med mina föräldrar, men då hade det ju gått för långt. Med facit i hand skulle jag önska att jag hade fått komma tidigare till en kurator som kunde ha hjälpt mig att bearbeta. Nu finns det ju så mycket bildstöd om man vill prata; appen ”Ritprat” till exempel.

Jag och mina föräldrar har funderat på om jag hade mått bättre och fått ett bättre självförtroende om jag gått i en språkklass. Men om jag gått i språkklass hade jag kanske inte börjat föreläsa... Jag hade ju ingen förebild när jag gick i skolan, och därför vill jag vara en förebild själv för alla barn som har en språkstörning och kanske känner sig ensamma som jag gjorde.

Vad pratar du om i dina föreläsningar?

Jag pratar om skolgång, fritid, jobb och mobbing. Jag har alltid en frågestund på slutet, och kommer med tips och råd. Det är ofta föräldrar som vill ha hjälp med hur de ska göra med sina barn och jag vill att de ska få förståelse för vad som händer i deras barns hjärna, hur barnen känner sig. Jag brukar inte gå in på djupet om hur jag mådde, men jag tror att jag ska göra det nästa gång. Jag har nog inte varit mogen för det tidigare.

Jag började föreläsa för att jag läste boken *Ibland låtsas jag att jag förstår* som handlar om elever med språkstörning. Det var en förälder i boken som sa att han ville veta hur det var att ha en språkstörning som vuxen. Då kände jag att jag ville hjälpa till och förklara. Konstigt nog tog DHB kontakt med mig bara någon vecka efter det och frågade om jag ville föreläsa. Det var

Anna Båve Schultz

märkligt. Jag föreläser på *Mitt unika barn* men också på DHB:s sommarläger för familjer. Jag har föreläst på SPSM också, och blivit intervjuad till en film på SPSM. Snart ska jag vara med i en paneldebatt om språkstörning, det känns lite nervöst. Jag är ju van att föreläsa, men har aldrig varit med om en paneldebatt. Vad har jag sagt ja till egentligen?

Vad gör du nuförtiden?

Jag jobbar på hunddagis sedan några månader tillbaka och trivs jättebra! Det är en tillsvidareanställning med lönebidrag. Jag har haft flera olika praktikplatser och sommarjobb efter gymnasiet, och också varit arbetslös i perioder. I fyra år jobbade jag inom industrin på ett företag som lades ner. Det här jobbet fick jag efter att jag fått hjälp med att hitta ett passande jobb genom SIUS*, ett särskilt stöd inom arbetsförmedlingen. På fritiden tränar jag eller är med min systers familj eller en kompis. Jag har lite oregelbundna arbetstider på hunddagiset så en del fritid försvinner, jag hinner oftast bara umgås på helgen.

Vad har du för tips och idéer till lärarna i skolan?

Lärarna behöver ge eleverna tid och ge förförståelse innan lektionen. Det får inte heller vara för mycket information samtidigt, särskilt inte när barnen är små, de kan inte ta in så mycket. Det är också bra att tänka utanför ramarna och tänka på att det som är bra för den som har en språkstörning kan vara bra för andra också. Men man behöver känna till att barn lär sig på olika sätt, så att alla får den hjälp de behöver och inte samma. Lärarna kan också ta kontakt med SPSM. Då kan de få hjälp med utbildning och hjälpmedel. Det är också väldigt viktigt att inte lägga allt ansvar för språkstörningen på eleven. Läraren behöver komma ihåg att det finns inlärningssvårigheter men också utlärningssvårigheter, och det är lärarens ansvar!

Vad har du för tips till andra som har en språkstörning?

Det är viktigt att man får veta att man inte är ensam om att ha språkstörning, och att man inte

Anna Båve Schultz

är mindre värd, man kan vara väldigt bra på andra saker också. Jag la ofta allt ansvar på mig själv, det ska man inte göra. Om en person inte fattade vad jag sa var det mitt fel. Men om man är två eller fler i ett samtal är det allas ansvar att försöka förstå. Man ska också försöka äga sin språkstörning, den ska inte få ta över! Man kanske vill gå en kurs om till exempel hälsa. Och så vågar man inte räkna upp handen. Men man ska räkna upp handen ändå även om man kanske säger fel, man ska inte begränsa sig som jag gjorde. Det är lättare sagt än gjort, men man blir stolt över sig själv när man lyckas. Använd de hjälpmedel du behöver. Olika hjälpmedel behövs i olika åldrar. Språkstörningen kan vara din superkraft!

Vad många bra tips du har, Anna! Hur kommer det sig?

Språkstörning är min hjärtefråga. Jag vill att eleverna ska få det bättre, att föräldrar inte ska bli utbrända och att lärarna ska förstå! ●

Marika Habbe

Annas hemsida:

<http://www.flickanmedspråkstörningen.se/>

Där kan man också läsa om de föreningar, lägerveckor och föräldrakonferenser som Anna berättar om i intervjun. Boken om elever med språkstörning; *Ibland låtsas jag att jag förstår* är skriven av Malena Sjöberg.

* SIUS står för Särskilt Introduktions - och Uppföljningsstöd som innebär att en särskilt utbildad arbetsförmedlare hjälper personer med funktionsnedsättning som har nedsatt arbetsförmåga att hitta ett jobb. Jobbet anpassas efter personen som också får stöd på arbetsplatsen.

<https://www.arbetsformedlingen.se/download/18.3c32af54143d88b8ff23bc0/1401114497516/LL-SIUS-broschyr.pdf>

Tal- och Språkpriset 2017 går till Jenny Edvardsson!

Tal- och Språkpriset 2017, som delades ut på årets kongress, gick till gymnasielärare Jenny Edvardsson. Hon belönas för sina utomordentliga insatser för att främja elevers läs-, skriv- och språkutveckling.

Jennys fokus är att varje elev ska bli sedd och inkluderad, att satsa på läsningen, och att använda digital teknik. Det är starka grundbultar i dagens skola och viktiga förutsättningar för att kunna tillägna sig kunskap.

Jenny har en förmåga att möta eleverna där de är. Hon reflekterar ständigt över sitt arbete och genom sin blogg, föreläsningar och flera utgivna böcker får vi ta del av hennes erfarenheter och kloka insikter. Vi hoppas att Tal-och Språkpriset ska vara en sporre i det fortsatta arbetet samt bidra till fler att får upp ögonen för Jennys beundransvärda insatser.

SITS – i takt med tiden

SITS viktiga uppdrag är att sprida kunskap inom områdena tal, språk, kommunikation och röst – framförallt med fokus på barn och ungdomar. Eftersom vi vill nå så många som möjligt kommer vi från och med 2018 endast publicera separata artiklar på vår hemsida. Vi ser skiftet som ett tidsenligt och positivt steg i den fortsatta utvecklingen.

Kom ihåg att ha span på vår hemsida
<http://sits.nu/> nästa år! •

Tillsammans blickar vi framåt,
mot 2018!

Kurskalendarium

15. NORDISKE SYMPOSIUM OM BØRNESPROG

SYDDANSK UNIVERSITET, 23 – 24, maj 2018

<http://nordisksymposium.weebly.com/>

Norsk logopedlag

Landsmøte og etterutdanningskurs 2018

7 – 9 juni i Oslo 2018

Information kommer fortløpende på: www.norsklogopedlag.no

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

Webbadress: www.spsm.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder ett flertal kostnadsfria seminarier, utbildningar och distanskurser.

Svensk Intresseförening för Tal & Språk

Styrelse

Ordförande Sofia Norrman
sofia.norrman@gmail.com

Vice ordförande Anna Strömberg
anna.stromberg@spsm.se

Sekreterare Annika Söder
annika.soder@kristianstad.se

Ledamot Camilla Svedelius
camilla.svedelius@bktiv.nu

Ledamot Nadia Andersson
nadia.andersson@huddinge.se

Ledamot Åsa Holfve
asa.holfve@skola.sater.se

Ledamot Jennie Lavås Skoglund
jennie.lavas.skoglund@harnosand.se

Redaktionsgrupp:
Marika Habbe
marika.habbe@spsm.se

Annelie Westlund
annelie.westlund@spsm.se

Barbro Bruce
Barbro.bruce@hkr.se

Ansvarig utgivare för Tal & Språk:
Sofia Norrman

Ansvarig för hemsida och Wibelfond:
Anna Strömberg
anna.stromberg@spsm.se

Medlemskap:
Årsavgiften är 350 kronor. Plusgiro 60 63 80-4.

Vid inbetalning av medlemsavgiften, tänk på att uppgge både namn och adress.

Om du betalar via internet, glöm inte att uppgge fullständigt namn. Detta är nödvändigt för att tidskriften och övrig information ska nå ut till alla medlemmar.

Obs! Medlemskapet är personligt och kan inte vara ställt på kommuner eller institutioner.

Medlemskap för pensionärer och studenter: 150 kr/år.

Se information på www.sits.nu

Kontakt: sits@mittkompetens.se

SITS för ett datoriserat medlemsregister för internt bruk.

www.sits.nu

AVSÄNDARE

Svensk Intresseförening för Tal & Språk
c/o MittKompetens AB
Nattviksgatan 6
871 45 Härmösand

B

